

156

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Пономаренко Віталій Володимирович

УДК 130.2(092)(477):159.923Е.В.Ільєнков

**КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В
ТВОРЧОСТІ Е. В. ІЛЬЄНКОВА**

09.00.05 – історія філософії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2012

8642

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Волинка Григорій Іванович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Новіков Борис Володимирович,
Національний технічний університет України «КПІ»,
завідувач кафедри філософії;

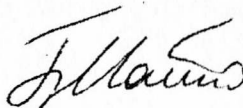
кандидат філософських наук, доцент
Котов Жан Вікторович,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури;
доцент кафедри філософії та політології.

Захист відбудеться 12 листопада 2012 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «11» жовтня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтенсивний розвиток людства в ХХ столітті, науково-технічні досягнення та глобальний розвиток промисловості, втілення різноманітних «соціальних експериментів», які іноді закінчувалися трагедією для мільйонів людей (дві світові війни, економічні кризи, нацизм тощо) – потребують відповідного соціального, як зараз кажуть, дієвця – індивіда, що вмів критично мислити, а отже, вчасно приймати рішення на будь-якій займаній посаді. Це підтвердило останнє десятиліття. Процеси активних змін суспільства і природи не тільки не припинилися, навпаки, вони активно впливають на формування свідомості людства, а також стали причиною нових суперечностей, які вимагають від суспільства в цілому, а також від кожного індивіда окремо, теоретичного, філософського мислення, що є головною запорукою швидкого та правильного вирішення цих проблем. Адже кожна непевна дія в епоху ядерних технологій, вичерпання природних ресурсів, загострення екологічних проблем, поширення епідемій та тероризму, які доповнили проблеми попереднього століття, може спричинити незворотні наслідки. Все це негативно відображається на мисленні людини, на формуванні творчої особистості. Про що констатує як сучасний роботодавець, так і статистика щодо збільшення молоді, якій притаманна девіантна поведінка.

Тому серед багатогранного ряду філософів попереднього століття суспільство старанно відбирає ідейних поведирів: тих, чії ідеї, особливо в області антропології, проблем формування мислення, таланту, почуттів не минають разом з філософською модою і могли би стати дієвим інструментом при вирішенні реальних проблем, які постають нині перед людством в цілому і перед кожною людиною зокрема. Одним з таких філософських поглядів щодо проблем формування особистості є філософська антропологія відомого радянського філософа Евальда Васильовича Ільєнкова (1924-1979). Не зважаючи на те, що Е. Ільєнков ніколи не претендував на те, щоб бути «модним», він залишається одним з найпопулярніших філософів сьогодення серед різноманіття сучасних течій та напрямків. Про це свідчить не тільки відносно велика, як на наш час, кількість перевидань творів цього радянського філософа, зростання кількості публікацій про його творчість в Росії, Україні, в ближньому та далекому зарубіжжі, але й його висока популярність в Інтернеті, основною аудиторією якого є молодь, тобто покоління майбутнього. Причиною цього є ґрунтовна розробка та вирішення ним актуальних питань більшості сучасних філософських дисциплін, і, найголовніше, гостро поставленої людською практикою проблеми формування особистості.

В той самий час в українській філософській думці ідеї Е. Ільєнкова недостатньо досліджені. Не зважаючи на значний вклад українських дослідників у вивчення та розвиток ідейної спадщини філософа, можна з певністю констатувати, що стан дослідження його спадщини знаходиться в зародковому стані. Наша робота є першою в Україні спробою комплексного

дослідження однієї із центральних ідей Е. Ільєнкова – щодо ролі культури у формуванні особистості.

Стан наукової розробки проблеми. Як ми зазначили, інтерес до дослідження філософського спадку Е.В. Ільєнкова щодо концепції формування особистості постійно зростає.

Його роботи «Про ідоли та ідеали», «Що ж таке особистість?», «Ідеальне», «Філософія та молодість», «Звідки береться розум?», «Вчись мислити!», «Про естетичну природу фантазії», «Про природу здібності», тощо в свій час та зараз спонукають до оригінальних філософських розробок особистістотворчих концептів.

Під впливом історико-культурної концепції особистості Ільєнкова в радянські часи формували свої філософсько-антропологічні погляди В. Біблер, М. Ліфшиць, Г. Батищев, Ф. Михайлов, В. Межуєв, М. Петров, М. Злотіна, В. Босенко, А. Канарський та здійснювали розробки в області психології та педагогіки А. Леонтьєв, В. Зінченко, О. Мещеряков, В. Давидов та інші.

Після розпаду Радянського Союзу ідеї Ільєнкова популяризуються як його безпосередніми учнями, так й дослідниками, що ознайомилися з роботами філософа вже після його смерті. В загальному, в Росії це: І. Барсуков, О. Бузгалін, Л. Булавка, Г. Водолазов, Г. Лобастов, А. Лазуткін, А. Майданський, О. Марєєва, С. Марєєв, Ф. Михайлов, Л. Науменко, О. Новохатко, О. Потьомкін, О. Суворов, Н. Самаріна, О. Сурмава, О. Сорокін, В. Толстих, А. Шиміна, М. Шимін та інші. Доволі цікавими є дослідження цілої ільєнковської школи в Казахстані на чолі з акад. Ж. Абділдінім.

В цілому до ільєнковської концепції формування особистості все більше проявляють інтерес науковці поза межами країн постсоціалістичного табору. Доволі плідні дослідження в цьому контексті вже проведені в Фінляндії (Весі Ойттінен, Реіхо Міеттінен), ФРН (Йоган Рау), США (Пітер Джонс) та Канаді (Девід Бекхерст).

Ідеї Ільєнкова пустили глибоке коріння на території нашої держави. Грунтовними дослідниками та популяризаторами антропологічних поглядів Ільєнкова в Києві є Б. Новіков, М. Шкєпу, В. Терешук, І. Муратова, А. Самарський, О. Будило, С. Босенко, Р. Богачов, В. Піхорович та інші. Його погляди досліджуються також у Дрогобичі (В. Возняк, Н. Бочко, В. Дротєнко). В Дніпропетровську плідно працює колишній аспірант Ільєнкова Ж. Котов. В свій час був сформований значний осередок ільєнковців в Маріуполі, які зараз викладають його ідеї в різних ВНЗ України.

Популярність ідей Е. В. Ільєнкова в Україні частково пов'язана зі щорічною міжнародною науковою конференцією «Ільєнковські читання», що проводилася в Києві вже двічі (2006 та 2010 рр). В цілому це є окремим теоретичним майданчиком розробки його культурно-історичної концепції формування особистості. Окрім вищезазначених дослідників, свій теоретичний вклад в розробку його ідей внесли Д. Басирова, О. Безієвський, Л. Бондаренко, О. Босенко, А. Виноградова, Ю. Дуров, Т. Іщенко, Н. Кузьменко, М. Решетнік, Т. Себар, О. Сорокіна та інші. Окремо можна виділити групу молодих

дослідників з Кисва, що активно беруть участь в цій науковій роботі: Я. Ворона, А. Дервянко, М. Жолобак, Л. Івашкевич, І. Іващенко, М. Коток, О. Кузьменко, І. Майборода, К. Моксаленко, Ю. Перуніна, Д. Руденко, Д. Столяренко, А. Топольський.

В той же час комплексне дослідження його ідей з цієї проблематики досі відсутнє. Більше того, цьому об'єктивному дослідженню заважає негативне ставлення в цілому до теоретичного спадку Радянського Союзу ряду провідних українських дослідників. Серед них особливо активними є М. Попович, В. Гусєв, А. Лой, Т. Лютий, О. Хома тощо. Тому виходячи з вищезазначеного, доводиться констатувати, що культурно-історична концепція Е. Ільєнкова не втратила своєї актуальності і вимагає ґрунтовного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося у системі філософських досліджень кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова в контексті «Актуальних питань історії і теорії філософії та її вивчення студентами» та державної програми фундаментальних досліджень у вищих навчальних закладах та наукових установах за темою «Концептуальні засади мотивованої орієнтації школярів на точні науки і технології» (державна реєстрація № 0110U001580), що проводилась з 01.01.2009 по 31.12.2011 в НПУ імені М.П. Драгоманова. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 28 квітня 2009 року, протокол № 9.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у дослідженні змісту, особливостей і ролі культурно-історичної концепції Е.В. Ільєнкова щодо формування особистості.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання таких актуальних теоретичних завдань:

- виявити теоретичні витoki філософсько-антропологічних поглядів Е.В. Ільєнкова на формування особистості, проаналізувати теоретичні основи вирішення ним проблеми формування особистості та ролі культури в цьому процесі;

- проаналізувати методологію робіт Е. Ільєнкова у порівнянні з загальними методами гуманітаристики (діалектика, метафізика, герменевтика, феноменологія, структурно-функціональний метод, компаративістика, методологія постмодернізму);

- провести порівняльний аналіз методологічної бази у контексті ідей Е.В. Ільєнкова щодо формування особистості, з методами, які використовували його ідейні опоненти та їх сьогодишні послідовники;

- вичленити та чітко окреслити позицію Е. Ільєнкова в питанні впливу культури на процес формування особистості, виявити, чим вона відрізняється від позиції прихильників ідеалістичних течій з одного боку та тих чи інших різновидів натурфілософії – з іншого;

- дослідити світоглядне, епістемологічне, методологічне значення культурно-історичної концепції особистості Е. Ільєнкова, а також її вплив на

сучасні людинознавчі студії;

– розкрити практичне значення застосування концепції формування особистості Е. Ільєнкова в філософських дослідженнях з цього питання, у формуванні теоретичної бази сучасної психологічної науки та в педагогічній практиці середньої та вищої школи України.

Об'єктом дослідження є теоретичні праці Е. Ільєнкова, а також його учнів та послідовників щодо проблем формування особистості.

Предметом дослідження є культурно-історична концепція Е. Ільєнкова щодо соціально-історичних детермінантів формування особистості.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження поставлені у відповідність до специфіки завдань дисертаційної роботи. Дослідження здійснювалося за методом, що активно розроблявся Е. Ільєнковим – діалектикою. Філософ розглядає особистість як ціле, тотальне, вона існує виключно як «вузлик» в мереживі суспільних відносин своєї історичної епохи.

При цьому, треба брати до уваги, що цей «вузлик» не «зав'язується» кимось ззовні (потоїбичною силою, «вихователем»), чи просто збігом обставин, скажімо, комбінацією генів) один раз і назавжди, а «в'яжеться» самим індивідом протягом життя в міру того як він активно включається у вказане «мереживо», яке теж існує виключно тільки в процесі постійної зміни – самовідтворення чи самоперетворення. Тому в дослідженні використовується діалектична методологія: принцип сходження від абстрактного до конкретного та принцип діалектичної єдності історичного та логічного.

Також для вивчення та залучення наукових джерел використано методи історико-філософської компаративістики та герменевтики як частини філологічної науки. В той же час вагому роль в дослідженні відіграє діалектична критика методологій позитивізму та неопозитивізму, феноменології та герменевтики як філософської дисципліни, а також конструктивізму та деструкції постмодернізму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за результатами філософського розгляду визначено суть ідей Е. Ільєнкова щодо ключових чинників формування особистості та їх актуальність в сучасній дидактично-виховній практиці.

Новизна дослідження конкретизується у наступних положеннях, які винесені на захист:

Вперше:

– встановлено, що культурно-історична концепція Е. Ільєнкова щодо формування особистості є продовженням лінії класичної філософської традиції Спіноза-Фіхте-Гегель-Маркс. В цьому контексті прослідковано ідеї Е. Ільєнкова про особистість як продукт активного включення людського індивіда в процес колективної предметно-практичної діяльності, в результаті якого він присвоює собі всі багатства культури;

– доведено, що дієвість цих вироблених класичною філософією принципів в сучасних умовах зростає, оскільки сьогодні формування повноцінної критично мислячої особистості абсолютно неможливе без

освоєння нею методологічної та ідейної спадщини, яку продовжував Ільєнков;

- проаналізовано вплив творчості Ільєнкова на сучасну українську філософську думку та звернено увагу на те, що величезний вплив на розробку проблем особистості Е. Ільєнковим справив видатний український вчений, засновник радянської тифлосурдопедагогіки І. Соколянський.

Уточнено:

- методологічні принципи, якими користувався Е.В. Ільєнков, досліджуючи питання формування особистості та проаналізовано логіку їх адаптації особливостями предмета, категоріальний апарат та стиль мислення філософа;

- суть підходу Е. Ільєнкова до вирішення питань формування особистості, яка полягає в тому, що він в характерній для класичної філософії гостро полемічній формі відстоював вироблені цією філософією методологічні засади;

- актуальність філософських ідей Е. Ільєнкова, що дістали подальший розвиток у подоланні проблем формування особистості для сьогодення, в тому числі для українських реалій;

- можливості систематичного використання ідей Е. Ільєнкова в підготовці фахівців педагогічного профілю.

Одержали подальший розвиток:

- критика «сучасної наукової методології», під прапором якої проводилися вульгарні, примітивні філософські підходи, що вже давно були подолані в рамках класичної традиції, але ставали модними в середовищі представників конкретних наук з причини їх тотальної філософської неграмотності;

- дослідження взаємозв'язку між творчістю Е. Ільєнкова та Л. Виготського щодо проблем формування особистості та ролі культури в цьому процесі;

- розмежування розуміння категорії «ідеальне» між Е. Ільєнковим та М. Ліфшицем.

Теоретичне і практичне значення дослідження визначається новизною і сукупністю положень, що виносяться на захист. Використані у роботі підходи та одержані з їх допомогою теоретичні положення можуть складати методологічну базу для подальшої розробки проблем, пов'язаних із філософськими ідеями Е.В. Ільєнкова щодо ролі культури у формуванні особистості. Здійснене дослідження збагачує ряд загальнонаукових понять та філософських категорій, зокрема поняття «мислення», «особистість», «творчість», «талант», «культура» тощо.

Основні ідеї та висновки дисертації можуть бути використані у процесі розробки, вдосконалення та викладання загального курсу з філософії, спецкурсів та семінарів з філософської антропології та філософії культури у вищих педагогічних навчальних закладах, а також при підготовці відповідних підручників, посібників та навчально-методичних матеріалів з даної тематики.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження

оприлюднювалися на наукових семінарах кафедри філософії та під час щорічних професійно-викладацьких конференцій у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова протягом 2008-2012 рр., апробовані в доповідях на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Ільєнковські читання», що відбувалися у Воронежі, 2005; Києві, 2006 та 2010; Ростові-на-Дону, 2007; Москві, 2008 та 2009, «Медико-біологічні та соціальні проблеми сучасної людини» (Тирасполь, 2007), «Спадщина А.С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності» (Полтава, 2008), «Дні науки філософського факультету» (Київ, 2009); «Марксизм та сучасність: радянська філософія – вчора, сьогодні, завтра» (Київ, 2011); у процесі викладання навчальних теоретичних курсів «Філософія», «Філософська пропедевтика», «Епістемологія» та «Методологія гуманітарного пізнання» для студентів Інституту філософської освіти та науки, Інституту історичної освіти та Інституту соціальної роботи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Публікації. Результати наукового дослідження висвітлені у 15 наукових публікаціях, у тому числі 4 статті, опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України для філософських наук, та 11 тез доповідей, що опубліковані у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що випливає з поставленої мети та основних завдань. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають в себе два підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 192 сторінки, з них 164 сторінки основного тексту. Список використаних джерел включає 232 найменування (з них 3 іноземними мовами) і складає 28 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, проаналізовано ступінь розробленості проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення результатів роботи, наведено дані про публікації та апробацію результатів дослідження, його структуру.

Перший розділ – “**Методологія Е. В. Ільєнкова в контексті сучасних джерел та методологічних підходів**” – складається з двох підрозділів та висновків. Він присвячений аналізу джерельної бази та основним методам, сформованим при розгляді проблем особистості як Ільєнковим, так і застосованих нами. У цьому розділі простежується ступінь розробки означеної проблематики як у здобутках радянських філософів, так і в сучасному контексті, в тому числі і в напрацюваннях вітчизняних дослідників. Як результат, доводиться, що сукупність ідей Е. Ільєнкова, особливо щодо формування особистості, перетворилася в один з провідних філософсько-антропологічних напрямів сучасності.

У підрозділі 1.1. «Аналіз джерельної бази з обраної теми» здійснено аналітичний огляд праць Ільєнкова, його учнів та послідовників, в тому числі вітчизняних авторів, та синтезовано основні доробки щодо ільєнковської концепції формування особистості.

Перш за все джерельною базою дисертації слугують всі опубліковані твори Ільєнкова за його життя та після смерті, оскільки всі вони дотичні до теми дисертаційного дослідження. В той же час перевага віддається роботам, безпосередньо присвяченим філософському дослідженню особистіснотворчої проблематики Ільєнкова: «Що ж таке особистість?», «Філософія та молодість», «Звідки береться розум?», «Вчись мислити!», «Про естетичну природу фантазії», «Чи пройдено таблицю множення?», «Про природу здібності», які в сукупності формують ґрунтовні теоретичні погляди. Більш детально розкривають погляди філософа тогочасні роботи його соратників М. Розенталя, М. Ліфшиця, Ф. Михайлова, В. Босенка, А. Канарського та інших.

В той же час зазначається, що роботи філософа завдяки оригінальності поставленої проблематики, влучності поданих відповідей та легкості викладу досі популярні. Як доказ приводяться фактичні данні щодо перевидання творів Ільєнкова, статистичні данні щодо його популярності в Інтернеті та серед мислячої молоді України.

Причиною цієї аргументації є точка зору цілого ряду авторитетних українських дослідників на чолі з М. Поповичем, В. Гусєвим, А. Лойєм, Т. Лютим, О. Хомою щодо недоцільності дослідження філософського спадку Радянського Союзу в цілому. Аргументація, яку вони наводять, зводиться до двох чинників: відірваності радянської філософії від досягнень філософської думки Заходу та незрозумілості її мови для сучасників. В підрозділі дисертації доводить безпідставність вищезазначеної аргументації, принаймні щодо поглядів Ільєнкова.

Цієї ж точки зору дотримуються його соратники, учні та послідовники, які плідно використовують та розвивають філософські ідеї Ільєнкова досі. Саме їх роботи склали значний пласт джерел дослідження. В цьому контексті особливо плідними виявилися сучасні монографії Л. Науменка, Г. Лобастова, С. Марєєва, Г. Вололазова та колективні праці «Евальд Васильович Ільєнков» у багатотомній серії «Філософія Росії другої половини ХХ ст.», лютневий номер журналу «Логос» за 2009 рік, присвячений постаті Ільєнкова, а також збірки «Ідеальне: Ільєнков та Ліфшиць» та «Евальд Васильович Ільєнков у спогадах», до яких ввійшли статті щодо проблем формування особистості В. Давидова, В. Лекторського, А. Майданського, Ф. Михайлова, Т. Ойзермана, А. Сурмави, О. Суворова, В. Толєтих тощо.

Щодо філософських досліджень за межами постсоціалістичного табору, то в підрозділі звертається особлива увага на роботи Веса Ойттінена, Реіхо Мієттінена (Фінляндія), Йогана Рау (ФРН), Пітера Джонса (США) та Девіда Бекхєрста (Канада), які серед ідей Ільєнкова особливо виокремлюють і підносять його концепції формування особистості, особливо в контексті практичності психологічної «діяльнісної теорії».

Окремо в підрозділі розглядаються здобутки зазначених вище вітчизняних дослідників.

Також проаналізовано результати чотирнадцяти міжнародних конференцій «Ільєнковські читання» – збірники тез, значна частина яких пов'язана з темою дисертаційного дослідження і плідно використовуються в дослідженні, та сучасні психолого-педагогічні розробки ідей філософа.

Підсумком підрозділу слугує твердження, що ідеї Е. Ільєнкова необхідно розглядати не просто в історичному контексті, а в контексті сучасної філософсько-антропологічної проблематики.

У підрозділі 1.2. – “Загальні методологічні підходи та їх переосмислення при розробці проблем особистості Е.В. Ільєнкова” відзначається роль методології, якій відводив значне місце в розробці своїх ідей Ільєнков, так і при дослідженні робіт самого філософа. В нашому випадку справа полегшується тим, що сам Ільєнков, зробив вагомий внесок у розвиток філософської методології. Яку б проблему філософ не ставив, він завжди починає свій розгляд з методології, з логічних підходів до вирішення проблематики, особливо щодо проблем особистості.

Філософське дослідження передбачає дослідження тексту, тому в підрозділі зазначається доцільність використання герменевтичної методології, особливо у тому універсальному вигляді, що був систематизований ще Ф. Шлейєрмахером. Що ж до її філософської інтерпретації Г. Гадамером та М. Гайдегером, то в цьому питанні ми віддаємо перевагу діалектиці, слідуючи за Ільєнковим. Адже методологія філософа, що сформована у процесі його теоретичних пошуків, в тому числі і щодо гостро поставленої його епохою проблеми формування особистості, аж ніяк не спирається на авторитет якогось філософа або філософської школи. Відбір методології, обґрунтування, ставлення до тієї чи іншої методології та її оцінки Ільєнковим диктує розгортання самої суті справи формування особистості.

В цьому контексті у підрозділі зазначаються недоліки як герменевтичної так і методології позитивізму (Б. Рассел, К. Поппер, Л. Вітгенштейн) в порівнянні з діалектичною методологією щодо вирішення проблем особистості. Показана логіка позитивізму, яку чітко прослідкував Ільєнков у зв'язку з популярністю «наукового матеріалізму» серед радянських вчених, в тому числі фізіологів та кібернетиків, вчення яких зводилося до ідей І. Павлова.

Показано, що герменевтика разом з позитивізмом часто озброюють зацікавлених в тому людей (а їх немало) технікою, що дозволяє перетворювати будь-який реальний спір з реальних проблем, а особливо з проблем формування особистості, де ще не сформувався чіткої однозначної відповіді, в суперечку щодо термінів, «значення» слів, що використовуються, і тим самим будь-яку реальну проблему, будь-яку суперечність реального життя – в схоластично-лінгвістичну проблему.

Завершує підрозділ дослідження розроблених Ільєнковим діалектичних принципів, без розуміння яких неможливо повністю теоретично усвідомити розуміння процесу становлення людини, її мислення, його загальних «схем», не

залежних (як і сам процес), від мови, як би широко і глибоко остання не розумілася. До цих принципів, вагомий внесок у розробку яких у своїх працях («Діалектика абстрактного та конкретного в науково-теоретичному мисленні», «Ленінська діалектика і метафізика позитивізму», «Діалектична логіка. Нариси історії та теорії» тощо) зробив філософ, відносяться принцип збігу логіки, діалектики та теорії пізнання, принцип відповідності мислення дійсності (принцип відображення), принцип сходження від абстрактного до конкретного та принцип єдності історичного та логічного.

Тому проблема полягає не в створенні нової методології, а у вмінні використовувати вже розроблена класичною філософією теоретичний метод пізнання – діалектику, як це чудово демонстрував в свій час Ільєнков.

У другому розділі – “**Культура як субстанція особистості: версія Е.В. Ільєнкова**” безпосередньо розглядаються філософські погляди Ільєнкова щодо формування особистості та переваги його культурно-історичної концепції по відношенню до провідних антропологічних напрямів ХХ та ХХІ століть (феноменології, екзистенційної філософії, філософії постмодерну та натуралістичного матеріалізму).

Показано переваги особистіснотворчих ідей Ільєнкова по відношенню до антропологічних поглядів екзистенційно-ідеалістичного напрямку та позитивістського матеріалізму. Проблема яких полягає не в їх сучасних доробках, а у їх незнанні логіки розгортання історії філософії. Адже по своїй суті філософія, яка лежить в основі цих напрямків, існує вже давно. Вона була створена 400 років тому Рене Декартом, і реалізувалася у його дуалістичних поглядах, в тому числі і на людину (психофізіологічна проблема). Саме погляди вищезазначених філософських напрямків ХХ століття являють собою дві крайнощі, протилежні частини дуалізму Декарта. Тому, коли говорити про суть справи, французький дуаліст значно глибший за ці два напрямки, адже принаймні гостро поставив проблему.

Як результат, в розділі прослідковується розвиток обох цих філософських напрямків у сфері проблем особистості. Незважаючи на різні методологічні основи, показано, що послідовне проведення їх ідей приводить до одних і тих же результатів – до суб’єктивного ідеалізму і агностицизму. Розкрито, як за допомогою поглядів Спінози Ільєнков переосмислює це протиріччя, яке у Декарта постало у вигляді психофізичної проблеми. Доведено, що лише через неправильну постановку цього питання Декарт не зміг його вирішити. Адже, по суті є не два різних і з самого початку протилежних предмети дослідження – тіло і мислення, – а лише один-єдиний предмет – *мисляче тіло* живої, реальної людини. Це теоретичне положення є однією з основ, на які спирається Ільєнков, при розробці своєї концепції особистості. За допомогою аргументації, наведеної філософом, стає зрозумілим, що між тілом і мисленням існує не відношення причини-наслідку, а відношення реального матеріального предмету зі способом його власної діяльності.

Звичайно, логіка предмету не завжди відкрита тілу, що мислить. Окремий індивід не здатний осягнути всю безкінечну кількість форм природи, тому дуже

часто приходять до помилкових висновків (омани). Але чим активніший індивід, чим більше він діє по формі зовнішніх предметів, тим сильніше в ньому проявляється особистість.

Розвиваючи його думку в розділі прослідковується лінія Спіноза–Фіхте–Гегель–Маркс. Діалектично досліджуючи досягнення цих філософів, Ільєнков формує чітке розуміння поняття особистості, яке він доводить до рівня категорії. Він стверджує, що особистість і є сукупністю ставлень людини до самої себе як до когось «іншого» – відношення «Я» до самого себе як до якогось «Не-Я». Проте не простим відношенням «Я» і «Ти», а поєднаним начебто в одне тіло історико-культурними вузами, які якраз знаходяться не всередині одиничного тіла, а ззовні, в системі реальної взаємодії даного одиничного тіла з іншим таким же тілом через речі, які саме і знаходяться в просторі між ними, перетворюючи їх неначе в одне ціле. Тому для того, щоб зрозуміти, що таке особистість, і треба розглядати її «справжнє тіло», тобто, як його називав Маркс, «неорганічне тіло людини», цілком матеріальні зв'язки між людьми, їх колективні суспільні предмети взаємодії. Саме всередині такої системи, що складається не з одного, і навіть не з двох, а з трьох тіл, і є можливою поява особистості, тобто ставлення людини до самої себе як до чогось іншого. В цьому контексті і стає зрозумілим твердження Ільєнкова, яке він розвиває через усі свої роботи, що особистість від самого початку і до самого кінця – це явище соціальної природи, соціального походження, а тому саме від соціальних факторів, від доступу людини до всіх шаблів культури залежить рівень розвитку будь-якого представника роду людського.

Перевагою ільєнковської концепції є, як мінімум те, що, на відміну від вищезазначених напрямків новітньої філософії, Ільєнков до вирішення проблем формування особистості підходить за допомогою результатів, напрацьованих класичною філософією. Адже саме вона протягом більш ніж двох тисяч років ставила і в процесі свого розвитку ідеально, теоретично вирішувала це питання. Ця аргументація радянського філософа доповнюється тим, що його культурно-історична концепція особистості пройшла в той же час безжалюно перевірку практикою.

В цьому контексті в розділі розглядається оригінальне вирішення проблеми ідеального Ільєнковим, виводиться діалектична ідея, що ідеальна форма – це форма речі, але поза цієї річчю, а саме в людині, у вигляді форми її активної життєдіяльності, у вигляді мети і потреби. Або навпаки, це форма активної життєдіяльності людини, але поза людиною, а саме у вигляді форми створеної нею речі. «Ідеальність» сама по собі тільки й існує в діалектичній єдності цих форм, не збігаючись з жодною з них, взятою окремо. Вона існує тільки через безперервний процес перетворення форми діяльності на форму речі і назад – форми речі на форму діяльності (суспільної людини, зрозуміло). В цьому контексті досліджується продуктивна дискусія між М. Ліфшицем та Е. Ільєнковим та критика представника натуралістичного матеріалізму Д. Дубровського, який активно досі продовжує свою роботу. Більше того, його

ідеї за цей час, незважаючи на їх критику Ільєнковим (робота «Психіка та мозок»), не змінилися.

Категорія ідеального, розроблена Ільєнковим, показує, що становлення індивіда через діяльність – є лише початком, без якого неможливий весь подальший розвиток. Але все ж таки – це лише початок становлення особистості, адже вона народжується в світі, який не починає новий розвиток, а швидко проходить в кожному окремому індивіді.

Тому, слідуючи логіці Ільєнкова, в розділі розглядаються ті сфери людського життя, які відіграють вагомую роль у становленні особистості, і які були розвинуті в процесі історичного розвитку людством. Це мистецтво та філософія. Перше формує уяву, друга – мислення, що є необхідними складовими особотворчого процесу. В цьому контексті в розділі зазначається та розвивається цікава та логічна думка радянського філософа, що якщо природу художнього образу виразити в тих самих категоріях, що і природу поняття, то ніякої різниці між ними ми не знайдемо.

Також, прослідковано слідом за Ільєнковим, що тільки діалектично вирішуються як закономірності формування уяви, так і мислення. В розділі показано, що відповідно до ідей філософа, шлях вільної уяви завжди проходить між Сциллою штампу та Харибдою свавілля, коли фантазія усвідомлюється, як здатність бачити та чуттєво споглядати навколишній світ, що дозволяє бачити індивідуальність факту в світлі загального, піднімати одичне до всезагального і, навпаки, індивідуалізувати загальне знання. В цьому контексті розкривається діалектика всезагального та одичного, над проблемою якої працював філософ.

Іншою стороною формування особистості є науково-теоретичне мислення, яке своєю складністю і багатством змісту в найбільш чистому вигляді розкриває закони пізнавальної діяльності та свою соціально-історичну сутність. Саме тому Ільєнков і ставив перед собою протягом всього свого життя найголовніше завдання – перевідкривати цей пласт культури для формування кожної окремої особистості, оскільки таке формування було б просто неможливо без досягнень класичної філософії.

В кінці розділу зазначається, що якщо ми маємо намір сформувати особистість, то повинні поставити її з самого початку – з дитинства – у такі взаємини з іншою людиною (зі всіма іншими людьми), в яких вона не тільки могла б, але і змушена була б стати особистістю. Саме всебічний, гармонійний розвиток кожної людини і є головною умовою народження особистості, яка вмє самостійно визначати шляхи свого життя, своє місце в ньому, свою справу, цікаву і важливу для всіх, в тому числі і для неї самої. Більш точної і більше перспективної програми, що відмежує педагогіку і педагогів від свавілля, і в той же час не дає можливості діяти по штампу, важко розробити.

У третьому розділі – “Ільєнковська концепція особистості в практиці Загорського інтернату” прослідковується практична реалізація культурно-історичної концепції формування особистості Е. Ільєнкова радянською тифлосурдопедагогікою, на чолі І. Соколянським та О. Мещеряковим.

Перш за все в даному розділі зазначається, що в наш час дуже часто філософія трактується як щось трансцендентне, таке, що існує до досвіду і поза ним. Ця думка аж ніяк не відповідає класичній філософській традиції, за якою найкращою похвалою для мислителя була реалізація в суспільній практиці його філософських ідей. В контексті аналізується робота Д. Дідро «Листи сліпих, що призначені зрячим», який в своїй роботі зазначав, що для філософії мало б велику цінність опитування сліпого, якого б зробили філософом.

Тому в розділі, акцентуючи увагу на цей філософський «заповіт» Дідро, зазначається, що його було не тільки виконано, а значно перевиконано вищезазначеними радянськими психологами. В цій справі та її філософському осмисленні брав безпосередню участь Ільєнков. Наводяться приклади О. Скороходової, О. Суворова, С. Сироткіна, Н. Корнєвої, Ю. Лернера та інших. Прослідкована історія виховання сліпоглухих дітей за межами СРСР, та пояснено за допомогою концепції Ільєнкова найяскравіші досягнення західної тифлосурдопедагогіки, які прирівнювалися місцевими дослідниками-ідеалістами до дива.

Крім того, в розділі продемонстровано, що не будь-який матеріалізм може вирішити проблему формування людської психіки. У вихованні сліпоглухих дітей виявило повне банкрутство досить поширене недіалектичне матеріалістичне уявлення, згідно з яким людська психіка розвивається в ході простої плавної еволюції психічних функцій, властивих всім вищим тваринам. Як зазначає Ільєнков, вирішити проблеми формування, а не розвитку, людської психіки, мислення у сліпоглухих допоміг радянським психологам марксизм.

Цей експеримент показав закономірності формування психіки не тільки у сліпоглухих дітей, а й особливості розвитку будь-якої здорової дитини. За допомогою його результатів, в розділі було прослідковано та зафіксовано майже з математичною точністю ті реальні умови, на ґрунті яких тільки й виникають такі феномени, як свідомість, самосвідомість, мислення, уява, естетичне та моральне почуття.

Більше того, в розділі наводяться та філософські осмислюються через призму концепції Ільєнкова знайдені жорстокі приклади перетворення зрячочуючих дітей, на індивідів, в яких так і не була сформована людська психіка. У зв'язку з цим розкривається психологічне поняття «фреальна дитина». Пояснити ці факти не змогли ні аналітична філософія, ні сучасні ідеалістичні течії. Проте причини цього психологічного явища, формуються у доволі аргументоване пояснення в контексті класичної філософської традиції, яку розвиває Ільєнков.

Що ж до виховання сліпоглухих дітей в Загорському будинку-інтернаті, то в розділі констатується, що це рідкісний, але беззаперечний приклад того, як добротна філософська методологія, що опирається на класичну традицію, породжує конкретно-наукову методику, яка з успіхом втілюється на практиці.

ВИСНОВКИ

1. Незважаючи на велику кількість філософських напрямків ХХ та вже ХХІ століття, популярність робіт Ільєнкова не зменшується, їх читають і активно використовують не тільки на теренах пострадянського простору, а й в західних країнах. Його ідеї, особливо щодо проблем формування особистості, дають вагомий теоретичний та практичний результати.

2. Причиною успіхів в вирішенні питань формування особистості Е. Ільєнковим була перш за все добротна методологічна база, на яку він спирався. Філософ, на відміну від більшості своїх сучасників, не претендував на розроблення нової методології, а спирався у своїх дослідженнях на досягнення класичної філософії – особливо на діалектику. Більш того, в контексті відстоювання переваг діалектики він гостро і точно викривав основні проблеми і недоліки поширеної в його часи методологічної бази, особливо позитивізму, неопозитивізму, герменевтики та інших. Адже в процесі формування особистості, індивідуального мислення всі філософські категорії, принципи виступають як сходинки її власного становлення і небезпеку становить тільки абсолютизація якоїсь з них, коли сходинка виростає до розмірів стіни на шляху до досягнення особистістю всіх багатств людської культури, ділянка спіралі розгортається в пряму лінію, яка веде вже не вперед і вгору, а вбік від вершини культури, а отже не просто назад, а в нікуди – в тотальне безкультур'я, в антикультуру, до знищення культури і, відповідно, людини.

3. Діалектичний розгляд конкретного та абстрактного, логічного та історичного, одиничного та загального, часткового та цілого, суб'єкту та об'єкту дає можливість правильно поставити проблему формування особистості в контексті ролі культури в цьому процесі. Також вагоме місце в дослідженнях Ільєнкова відіграє один із головних методологічних принципів, що розроблявся самим філософом, – єдність логіки, діалектики та теорії пізнання. Важливим є й те, що ця єдність найяскравіше проявляється саме при філософському осмисленні сутності людини та особистіснотворчих процесів. З точки зору радянського філософа, відновлення внутрішньої єдності філософії – це єдиний шлях до розуміння природи особистості, до досягнення того, як всезагальне реалізується в одиничному.

4. Для Ільєнкова філософія завжди була не абстрактною наукою про все (про світ в цілому), а конкретною наукою зі своїм, чітко сформованим більше ніж за 2,5 тисячі років історії предметом – мисленням, і діалектичним методом, який формує мислення в процесі розгортання суперечливої реальності. Тому філософ доводив, що вирішення будь-якої проблеми неможливе не тільки розгалуженою філософією без внутрішньої єдності, а й філософією, відірваною від досягнень науки (герменевтика), та відмежованою від діалектичної методології наукою, що представлена позитивізмом та неопозитивізмом. Особливо це актуально в розгляді проблем особистості.

5. У своїх роботах Е. Ільєнков чітко показав, що тільки в єдності, а точніше в тотальності діалектичної методології та матеріалістичного світогляду схований ключ до розуміння сутності людини в цілому та закономірності становлення особистості зокрема. Сутність людини є ансамбль всіх суспільних відносин – це положення Маркса Ільєнков закладає як підвалину своєї концепції особистості. Він вважає, що роль культури, особливо тої сфери, яка ці відносини породжує – виробництва (при цьому треба розуміти не вузько економічно, а як відтворення умов життя людини в цілому, як виробництво людини) – є ключовою для формування кожної особистості. В той же час філософ доводить, що твердження Маркса є необхідним результатом розвитку антропологічних поглядів традиції Спіноза-Фіхте-Гегель-Маркс. В цьому контексті Ільєнков виступає продовжувачем цієї діалектичної традиції.

6. Е. Ільєнков не обмежується філософським «поясненням» впливу культури на формування особистості, а бере активну участь в небувалому експерименті – в роботі по формуванню мислення у сліпоглухих дітей, яка проходила в Загорському дитячому будинку під керівництвом О. Мещерякова, учня і соратника видатного радянського тифлосурдпедагога І. Соколянського. В цьому експерименті знайшли повне підтвердження ідеї класичної філософії, представлені в творах Спінози-Фіхте-Гегеля-Маркса, про те, що сутність людини треба шукати не в її окремішності, індивідуальності, а в її субстанційності, всезагальності, в її іманентному зв'язку з природою, суспільством, історією. А сам цей зв'язок не може бути зовнішнім, пасивним, а тільки внутрішнім, генетичним зв'язком, який включає в себе й момент роздвоєння того, що потім буде зв'язуватися.

7. Продовжуючи цю лінію класичної філософії, вивіряючи її практикою експерименту зі сліпоглухими дітьми, Е. Ільєнков фактично закладає теоретичні основи справді матеріалістичної психології, вільної від вульгарно-фізіологічної її трактовки. Побудована на цій теоретичній основі методика формування особистості сліпоглухих дітей почала не тільки приносити стовідсотковий результат в умовах спеціального закладу, а її міг реалізувати будь хто з батьків, дотримуючись письмових інструкцій Мещерякова чи його помічників з Загорського будинку-інтернату.

8. Парадигма радянського філософа щодо відведення основної ролі у формуванні особливості саме культурній складовій, яка дає можливість всебічного розвитку кожному індивіду, а отже кожну людину, в тому числі сліпоглуху, віднести до творчих, талановитих; таких, що не тільки вміють мислити, а й вміють навчити це робити наступні покоління, є актуальною як ніколи. Особливо в контексті нашого світу, що глобалізується, і сучасних педагогічних реалій українського суспільства, де, незважаючи на всі реалізовані реформи як шкільної, так і вищої освіти, проблема формування особистостей, зводиться до антигуманної селекції, пошуку вже наперед сформованої творчої молоді серед «сірої маси нездар».

9. Ці сучасні реалії, в яких світовий розподіл праці та товарно-грошові відносини, що створюють людину-функцію і не дають можливість індивідууму

проявити себе, діяти для інших людей, а, значить, ставати справжньою особистістю, і перетворюють людину на девіантного індивіда, з купою вад, є ще більш вагомими аргументами, що підтверджують ідеї Евальда Васильовича. Адже, ніхто не відміняв марксового визначення сутності людини, яка не є абстрактом, притаманним окремому індивіду, а є ансамблем суспільних відносин. І якщо наше суспільство, як ми зазначали, ґрунтується на інтересах приватної власності, цікавиться лише зростанням капіталу на основі однобічної праці, то ми отримуємо і відповідний результат – однобічну сутність окремих індивідів, «одномірну людину». Тому виникають проблеми не тільки у формуванні всебічної особистості зі сліпоглухої дитини, а й зі здорової.

10. За Ільєнковим, справжня особистість може сформуватися, народжується лише там, де закінчився період застою, панування відсталих штампів і настала пора революційної творчості, лише там, де виникають і стверджуються нові форми ставлення людини до людини, людини до самої себе. Тому, щоб зробити кожну людину Людиною з великої літери, необхідно, як стверджує Евальд Васильович, забезпечити абсолютно відкритий доступ всім індивідам до всіх шаблів культури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пономаренко В.В. Вклад Е.В. Ільєнкова у розвиток та популяризацію класичної філософської традиції та педагогічний потенціал його творчої спадщини / В.В. Пономаренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 22 (35). – С. 253-260.

2. Пономаренко В.В. Проблема формування особистості в роботах Е. В. Ільєнкова / В.В. Пономаренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 25 (38). – С. 268-273.

3. Пономаренко В.В. Методологічні основи підходу Е. В. Ільєнкова до вирішення проблем особистості / В.В. Пономаренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 26 (39). – С. 351-358.

4. Пономаренко В.В. Експериментальна філософія / В.В. Пономаренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 27(40). – С. 205-214.

5. Пономаренко В.В. Основні методи наукового прогнозування соціальних процесів / В.В. Пономаренко // Сучасні проблеми управління: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конференції (29-30 листопада 2005 р., м.

Київ) [Уклад.: Б.В. Новиков, І.І. Федорова]. – К. : ВП ВІК „Політехніка”, 2005. – С. 72-73.

6. Пономаренко В.В. Идеал и идеальное в становлении понятия прекрасного / В.В. Пономаренко // Ильенковські читання – 2006: Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції. – К. : НАУ, 2006. – С. 165-169.

7. Пономаренко В.В. Дисципліна: от теорії к практиці, от насилья к свободе / В.В. Пономаренко // Ильенков и Гегель. Матеріали ІХ Международной научной конференции (26-27 апреля 2007 г.). [Отв. редактор – д.ф.н., проф. Лобастов Г. В]. – Ростов-на-Дону. : Изд-во СКНЦ ВШ ЮФУ АПСН, 2007. – С. 141-142.

8. Пономаренко В.В. Педагог – соціальний працівник майбутнього / В.В. Пономаренко // Творчість та освіта в інтелектуальних пошуках та практиках сучасності: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2007 р., м. Київ) [Уклад.: Б.В.Новіков, І.І. Федорова]. – К. : Вид-во „Політехніка”, 2007. – С. 52-53.

9. Пономаренко В.В. Діалектика і педагогіка / В.В. Пономаренко // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної-наукової конференції викладачів університету за 2007 рік, 5-6 лютого 2008 року [Укл. Г.І.Волинка, О.В.Уваркіна, О.П.Симоненко, О.П.Смельянова]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 89-91.

10. Пономаренко В.В. Релігія як компроміс со смертю / В.В. Пономаренко // Ильенковские чтения. Ильенков и диалектическая традиция в философии: Матеріали 10-й международной научной конференции. Москва, апрель, 2008 г. – М. : Изд-во СГУ, 2008 г. – С. 453-454.

11. Пономаренко В.В. Как сознание отражает мир и как творит его В.В. Пономаренко // «Матеріалізм і емпіріокритицизм» - шедевр світової філософської думки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 листопада 2008 року. – К. : НТУУ «КПІ», 2008. – С.187-189.

12. Пономаренко В.В. Кто не работает, тот не только не ест, но и не становится человеком / В.В. Пономаренко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Спадщина А.С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності” (м. Полтава, 12-14 березня 2008 р.) [За заг. ред. проф. Гринькової]. – Полтава : Астрія, 2008. – С. 270-271.

13. Пономаренко В.В. От философии к педагогике и от нее к практике. Заметки о творчестве Э. В. Ильенкова и В. А. Босенко / В.В. Пономаренко // Людина, світ, суспільство (до 175-річчя філософського факультету) – 2009: Міжнар. наук. конф. (21-22 квітня 2009 року): Матеріали доп. та виступів. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Ч.ІХ. – С. 54-56.

14. Пономаренко В.В. Діалектика научних революцій / В. В. Пономаренко // Ильенковские чтения – 2010. Нег ничего практичнее хорошей теории: Матеріали XII Международной научной конференции (13-14 мая 2010 г., г. Киев) [Под ред. Б. В. Новикова]. – К. : НТУУ «КПІ», 2010 г. – С. 299-300.

15. Пономаренко В.В. Куда девається ум Или две крайности одной проблемы / В.В. Пономаренко // Пропаганда. – 2012. – №1(12). – С. 15-18.

АНОТАЦІЇ

Пономаренко В.В. Культурно-історична концепція особистості в творчості Е. В. Ільєнкова – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова. – Київ, 2012.

У дисертаційному дослідженні здійснюється дослідження змісту, особливостей і ролі культурно-історичної концепції Е.В. Ільєнкова щодо формування особистості в ключі продовження лінії класичної філософської традиції Спіноза-Фіхте-Гегель-Маркс. В роботі сформовані ідеї Е.В. Ільєнкова про особистість як продукт активного включення людського індивіда в процес колективної предметно-практичної діяльності, в результаті якого він присвоює собі всі багатства культури.

В контексті дослідження розкривається діалектична методологія, яку розробляв філософ, та за допомогою якої він розвиває твердження марксизму, що людина є сукупність суспільних відносин. Як результат, прослідковано роль ідеального, мислення та уяви на перетворення індивіда у всебічно-розвинуту особистість. Окремо зазначається практичне застосування його ідей радянськими педагогами-психологами при вихованні сліпоглухих дітей.

Ключові слова: особистість, предметна діяльність, сумісно-роздільна праця, ідеальне, мислення, творчість, діалектика, марксизм, матеріалізм, тифлосурдопедагогіка.

Пономаренко В.В. Культурно-историческая концепция личности в творчестве Э. В. Ильенкова. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

В диссертационном исследовании осуществляется анализ содержания, особенностей и роли культурно-исторической концепции Е.В. Ильенкова по формированию личности. Показано, что, несмотря на большое количество философских направлений XX и уже XXI века, популярность работ Ильенкова не уменьшается, их читают и активно используют не только на территории постсоветского пространства, но и в западных странах. Его идеи, особенно по проблемам формирования личности, дают весомые теоретические и практические результаты. В этом контексте раскрыты преимущества антропологических взглядов Ильенкова, суть которых является логическим продолжением линии классической философской традиции Спиназа-Фихте-Гегель-Маркс, по отношению к взглядам экзистенциально-идеалистического направления и позитивистского материализма. В работе доказывается, что с

точки зрения самого Ильенкова, проблема последних философских направлений заключается не в их современных доработках, а в их незнании логики развертывания истории философии. Ведь по своей сути философия, лежащая в основе этих направлений, существует уже давно. Она была создана 400 лет назад Рене Декартом, и реализовалась в его дуалистических взглядах, в том числе и на человека – психофизиологическая проблема.

Показано, что причиной успеха в решении вопросов формирования личности, мышления, идеального для Ильенкова была, прежде всего, добротная методологическая база, на которую он опирался. Философ, в отличие от большинства своих современников, не претендовал на разработку новой методологии, а опирался в своих исследованиях на достижения классической философии – особенно на диалектику. Более того, в контексте отстаивания преимуществ диалектики он остро и точно раскрывает основные проблемы и недостатки распространенной в его время методологической базы, особенно позитивизма, неопозитивизма, герменевтики и других. Доказывается, что именно диалектическое рассмотрение конкретного и абстрактного, логического и исторического, единичного и общего, частичного и целого, субъекта и объекта дает возможность правильно поставить проблему формирования личности в контексте роли культуры в этом процессе. Также важное место в исследованиях Ильенкова играет один из главных методологических принципов, который разрабатывался самим философом, – единство логики, диалектики и теории познания. Важно и то, что это единство ярче всего проявляется именно при философском осмыслении сущности человека и процесса формирования личности. С точки зрения советского философа, восстановление внутреннего единства философии – это единственный путь к пониманию природы личности, к постижению того, как всеобщее реализуется в единичном.

Раскрывается утверждение Ильенкова, что только в единстве, а точнее в тотальности диалектической методологии и материалистического мировоззрения скрытый ключ к пониманию сущности человека в целом и закономерности становления личности в частности. Сущность человека есть совокупность всех общественных отношений – это положение Маркса, которое и является результатом антропологических взглядов традиции Спиноза-Фихте-Гегель-Маркс, Ильенков и закладывает как основание своей концепции личности. Он считает, что роль культуры, особенно той сферы, которая эти отношения порождает – производства (при этом надо понимать не узко экономически, а как воспроизведение условий жизни человека в целом, как производство человека) – является ключевым для формирования каждой личности.

Отмечается, что Э. Ильенкова не ограничивается философским «объяснением» влияния культуры на формирование личности, а активно участвует в небывалом эксперименте – в работе по формированию мышления у слепоглохих детей, которая проводилась в Загорске детском доме под руководством А. Мещерякова, ученика и соратника выдающегося советского

тифлосурдопедагога И. Соколянского. Доказывается, что именно в этом эксперименте нашли полное подтверждение идеи классической философии, представленные в произведениях Спинозы-Фихте-Гегеля-Маркса, о том, что сущность человека надо искать не в ее отдельности, индивидуальности, а в ее субстанциальности, всеобщности, в ее имманентном связи с природой, обществом, историей. А сам эта связь не может быть внешней, пассивной, а только внутренней, генетической связью, которая включает в себя и момент именно раздвоение того, что потом будет связываться. Более того, анализируя эту линию классической философии, выверяя ее практикой эксперимента со слепоглыми детьми, Ильенков фактически закладывает теоретические основы действительно материалистической психологии, свободной от вульгарно-физиологической ее трактовки. В этом контексте показано совпадение взглядов Ильенкова с его предшественниками К. Мегрелидзе та Л. Виготским.

Ключевые слова: личность, предметная деятельность, совместно-раздельная работа, идеальное, мышление, творчество, диалектика, марксизм, материализм, тифлосурдопедагогика.

Ponomarenko Vitaliy Cultural-historical concept of personality in creativity of EV Ilyenkova - Manuscript.

The dissertation for the degree of PhD in specialty 09.00.05 - History of Philosophy. National Pedagogical Dragomanov University. - Kyiv, 2012.

The research of the content, features and the role of cultural and historical concept of EV Ilyenkova on personality formation in the key of the extension of the classical philosophical tradition, Spinoza, Fichte, Hegel, Marx are made in the thesis. The EV Ilyenkova ideas EV of personality as a product of active involvement of the individual in the process of collective subject-action, in which it assigns itself all the wealth of culture are formed in the work.

The dialectical method that was developed by philosopher, and through which he developed the Marxist assertion that man was the totality of social relations revealed in the research context. As a result, the perfect role of thinking and imagination to transform individual in fully-developed personality is retraced. The practical application of his ideas is indicated separately by Soviet pedagogues-psychologists in the education of deaf blind children.

Keywords: personality, objective activity, jointly-resolution work perfect, thought, creativity, dialectics, Marxism, materialism, tyflosurdopedagogika.